

NATALIA GNIADK

Wydział Pedagogiki i Psychologii
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
Bydgoszcz

Matka i dziecko w zakładzie karnym (doniesienie z badań)

Streszczenie: Celem artykułu jest ukazanie jak skazane kobiety-matki w warunkach izolacji penitencjarnej wypełniają powinności związane z realizowaniem funkcji macierzyńskiej. Artykuł prezentuje badania, które przeprowadzone zostały w 2007 roku w przywięziennym Domu Matki i Dziecka w Grudziądzu. Badaniami objęto 11 kobiet. Problemem głównym postawionym przed badaniami była odpowiedź na pytanie: Jak wygląda codzienne realizowanie obowiązków macierzyńskich w warunkach więziennych?

Kobiety z powodu specyfiki sytuacji, w której się znajdują, są poddane głębszej kontroli społecznej, a zachowania odbiegające od standardów i ogólnie przyjętych wzorców są surowo oceniane i poddawane negatywnym sankcjom przez współosadzone, jak również przez personel penitencjarny.

Słowa kluczowe: dziecko, macierzyństwo, matka, zakład karny.

Problematyka związana z macierzyństwem stanowiła i w dalszym ciągu stanowi przedmiot żywych zainteresowań społecznych. Urodzenie dziecka to jedno z tych życiowych wydarzeń, które pociąga za sobą zmiany w dotychczasowym życiu kobiety, zarówno w wymiarze fizycznym, emocjonalnym, jak i społecznym. Zainteresowanie badaczy skierowane było głównie na macierzyństwo funkcjonujące w naturalnych warunkach społecznych¹. Niewiele jest jednak badań skupionych na ukazaniu macierzyństwa w warunkach izolacji penitencjarnej², stąd też interesujące wydaje się zbadanie tego zjawiska.

¹ Por. M. Ziemska, *Rodzina a osobowość*, Warszawa 1979, s. 80; M. Kościelska, *Trudne macierzyństwo*, Warszawa 1998, s. 13; B. Bartosz, *Doświadczenie macierzyństwa. Analiza narracji biograficznych*, Wrocław 2002, s. 56; M. Karwowska, *Macierzyństwo wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie*, Bydgoszcz 2007, s. 95-96; M. Lesińska-Sawicka, *Późne macierzyństwo. Studium Socjomedyczne*, Kraków 2008, s. 62-63.

² Por. A. Matysiak-Błaszczyk, E. Włodarczyk, *Macierzyństwo za kratami*, „Pedagogika Społeczna”, 2004, nr 2-4, s. 51-65; E. Piotrów, *Postawy rodzicielskie skazanych matek oraz ich uwarunkowania*, w: *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, red. A. Jaworska, Kraków 2009, s. 181-189.

Mówiąc o więziennym macierzyństwie wskazać należy przede wszystkim jego specyfikę. Jest to bez wątpienia macierzyństwo trudne, przeżywane i doświadczane w warunkach zewnętrznej kontroli i nadzoru. Ważny natomiast jest fakt, że dziecko przebywa z matką, która każdego dnia nabywa i utrwała umiejętności realizowania obowiązków wynikających z roli macierzyńskiej.

Biorąc pod uwagę powyższe względy przedmiotem badań uczyniono kobiety-matki odbywające karę pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym numer 1 w Grudziądzu. Badania prowadzone były w 2007 roku, objęto nimi 11 kobiet.

Problemy jakie postawiono przed badaniami :

1. Jaki jest zakres wypełniania funkcji pielęgnacyjnej przez matki w zakładzie karnym?
2. Jak wypełniana jest funkcja rekreacyjna w warunkach izolacji więziennej?
3. Jaki jest zakres wypełniania funkcji opiekuńczej?
4. Jak zaspokajane są potrzeby emocjonalne matki i dziecka w zakładzie karnym?
5. Czy i jakie działania polepszyłyby warunki sprawowania opieki macierzyńskiej w opiniach badanych kobiet?
6. Czy istnieje rozbieżność między funkcjami zakładanymi a realizowanymi, wynikającymi z macierzyństwa?

Przywięzienny Dom Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym numer 1 w Grudziądzu, istnieje od 1949 roku, jednak taką nazwę nosi od roku 1983. Wcześniej był to żłobek oraz Dom Małych Dzieci przy Zakładzie Karnym numer 1 w Grudziądzu. Jest to czteropiętrowy budynek, umieszczony w centrum kompleksu więziennego, z nieokratowanymi oknami, placem zabaw i ogródkiem mieszczącymi się przed domem. Pokoje matek są trzyosobowe, jasne i przytulne, obok łóżka matki stoi łóżeczko dziecięce. Opiekę nad dziećmi zapewniają lekarz pediatra, pielęgniarki oraz dietetyczka. Matki objęte są wsparciem pedagogiczno-psychologicznym. Raz na kwartał kierownik Domu Matki i Dziecka, wychowawca oraz psycholog dokonują okresowej oceny postaw osadzonej matki. Przyjęcie matki z dzieckiem do takiego domu następuje na podstawie pisemnego wniosku wraz z skróconym aktem urodzenia dziecka, złożonego przez matkę do dyrektora zakładu karnego. W przypadku kiedy ojcu dziecka przysługuje władza rodzicielska, wymagana jest także jego zgoda. Wniosek taki rozpatrywany jest przez właściwy sąd opiekuńczy. Jeśli jednak kobieta po urodzeniu, nie jest zdecydowana na wychowywanie potomstwa w więziennym Domu Matki i Dziecka czy też zastanawia się nad oddaniem dziecka pod opiekę rodziny, krewnych czy do placówki opiekuńczo-wychowawczej, ma jeszcze 6 tygodni na przemyślenia i podjęcie świadomej decyzji.

W Domu Matki i Dziecka przebywają kobiety ciężarne (w Zakładzie Karnym w Grudziądzu istnieje jedyny w kraju oddział ginekologiczno – położniczy) oraz matki z dziećmi do ukończenia przez nie 3. roku życia; następnie przenoszone są do takiego samego przywięziennego domu w Krzywańcu. Są jednak pewne odstępstwa, kiedy matka z dzieckiem przebywa dłużej w Grudziądzu.

Dzieje się tak kiedy regulowana jest sytuacja prawna dziecka, podejmowana jest decyzja o dalszym jego losie ze względu na chorobę bądź kiedy zbliża się termin warunkowego zwolnienia matki.

Wyniki badań własnych

Spółeczno-demograficzna charakterystyka badanej populacji

Analiza cech społeczno – demograficznych badanych kobiet objęła:

- wiek,
- wykształcenie,
- miejsce stałego zameldowania,
- pochodzenie społeczne,
- zawód wykonywany przed umieszczeniem w zakładzie karnym,
- stan cywilny.

W badanej zbiorowości większość stanowiły kobiety w przedziale wiekowym między 20. a 25. rokiem życia – 6 kobiet. Najmniej liczna była grupa wiekowa powyżej 35. roku życia – 2 kobiety. Wiek kolejnych trzech badanych mieścił się w przedziale 26-35 lat.

Z 11 badanych kobiet, 4 posiadały wykształcenie zawodowe, 3 natomiast wykształcenie podstawowe, 1 badana wykształcenie średnie oraz 1 wykształcenie wyższe. Dwie z badanych kobiet nie odpowiedziały na pytanie dotyczące wykształcenia.

Miejsce stałego zameldowania badanych kobiet: ponad połowa, czyli 6 badanych, zamieszkiwała w małych miastach – poniżej 100 tys. mieszkańców – 3 kobiety pochodziły z dużego miasta, 2 badane ze wsi.

W badanej grupie 10 osadzonych kobiet określając pochodzenie społeczne wskazywało na pochodzenie robotnicze, jedna badana nie odpowiedziała, co wskazuje na brak wiedzy bądź niechęć do udzielenia odpowiedzi. Aktywność zawodowa badanej populacji: 10 z 11 kobiet przed umieszczeniem w zakładzie karnym nie pracowało, jedna badana była aktywna zawodowo, pełniąc funkcje kierownika firmy.

W grupie 4 kobiety były pannami, 3 były zamężne, 3 żyły w konkubinacie, a jedna w separacji. W badanej grupie nie było wdów.

Charakterystyka życia kobiet przed umieszczeniem w zakładzie karnym w Grudziądzu

Każda z badanych kobiet na wolności miała swoje cele, marzenia, obowiązki, które musiały ulec zmianie po umieszczeniu w zakładzie karnym. Nierzadko miała miejsce sytuacja, kiedy kobieta trafiając do zakładu karnego pozostawiła na wolności dziecko bądź dzieci.

6 kobiet z badanej grupy pozostawiło 1 dziecko na wolności, jedna z kobiet pozostawiła troje dzieci, jedna czworo. Trzy kobiety urodziły swoje pierwsze dziecko w warunkach izolacji penitencjarnej.

Podczas badania pytano osadzone kobiety także o to, kto podczas odbywania przez nie kary pozbawienia wolności opiekował się dziećmi na wolności. 5 z badanych kobiet udzieliło odpowiedzi, że rolę tę pełnili członkowie rodziny, krewni. W jednym tylko przypadku opiekę sprawował ojciec, w dwóch zaś dziecko przebywało w placówce opieki całodobowej – w domu dziecka.

Kolejno analizowano zaspokajanie potrzeb dziecka bądź dzieci przed trafieniem do zakładu penitencjarnego. 7 na 8 matek, które pozostawiły potomstwo na wolności deklarowało, że dzieci miały wszystko czego potrzebowały; na miarę możliwości i standardu życia badane starały się w sposób wystarczający zaspokoić każdą potrzebę dziecka (dzieci). Jedna badana przyznała, że złe warunki materialne i sytuacja rodzinna nie pozwoliły jej należycie zaspokoić potrzeb dziecka.

Więzienne macierzyństwo w opiniach badanych kobiet

Wskutek osadzenia i braku możliwości osobistego kontaktu z rodziną i bliskimi, zmianie niewątpliwie ulega forma realizacji więzi emocjonalnych. Poczucie osamotnienia, braku bezpieczeństwa, obawy pojawiają się niezwykle często.

Podczas rozmowy z badanymi kobietami i obserwacji ich codziennej więziennej egzystencji, uwidaczniała się różnorodność uczuć od lęku do radości, którą obserwowano szczególnie w kontakcie z potomstwem.

Dziewięć, z badanych kobiet wychowywało w przywięziennym Domu Matki i Dziecka jedno dziecko, dwie kobiety przebywały tam z dwójką dzieci.

9 kobiet oceniło atmosferę panującą w tym miejscu, jako sprzyjającą wychowaniu potomstwa mówiąc między innymi:

- „są tu przytulne i domowe warunki, mamy doskonałą opiekę medyczną i wielką pomoc ze strony personelu” (kobieta, lat 24);
- „cieszę się bardzo, że mogę spędzać z dzieckiem tyle czasu ile chcę, jestem cały czas przy nim, dla mnie to najpiękniejszy czas” (kobieta, lat 28).

Dwie badane oceniły atmosferę domu jako niekorzystną dla wychowania dziecka uzasadniając to:

- „ograniczonym wpływem na wychowanie dziecka, nieustanną kontrolą i nadzorem” (kobieta, lat 29);
- „stresem, wynikającym z przebywania w zakładzie karnym” (kobieta, lat 36).

Wypowiedzi te wydają się być zaskakujące, bowiem w niejednym domu rodzinnym warunki wychowawczo – bytowe nie są tak dobre jak w Domu Matki i Dziecka.

Także dziewięć z badanych, zdecydowanie zaprzeczyło, aby miejsce, w jakim przebywają z dziećmi, czyli więzienie, miało wpływ na ich stosunek do dziecka. Twierdziły, że taką samą opieką i troską otaczałyby bądź otaczały (te matki, które pozostawiły też dzieci na wolności) swoje potomstwo na wolności.

Z rozmowy z badanymi wynika, iż warunki socjalno-bytowe w jakich egzystowały przed umieszczeniem w zakładzie karnym, nie pozwoliłyby często na należyłą opiekę i zaspokajanie potrzeb dziecka.

Wśród czynności, które sprawiają najwięcej przyjemności badanym matkom w zakładzie karnym, należy zaliczyć „spacery z dzieckiem”, „czas spędzany na placu zabaw”, „każdy uśmiech dziecka”. Do elementów zakłócających codzienną egzystencję, badane zaliczyły „kontrolę innych”, „panujący hałas” oraz „izolację własną i dziecka”.

Niestety, kobiety-matki przebywające w zakładzie karnym często zapominają o tym, że w pierwszej kolejności są skazanymi, następnie pełnią funkcje macierzyńskie. Takie czynniki, jak kontrola zewnętrzna, izolacja, są w takich warunkach nieuniknione. Chodzi bowiem o to, by skazana po odbyciu kary, wróciła do środowiska społecznego, w którym będzie pełniła pewne role społeczne, w tym wypełniała w sposób aprobowany obowiązki wynikające z bycia matką.

Podczas rozmów z badanymi, pytano także o to, czy pobyt z dzieckiem łagodzi stres związany z przebywaniem w zakładzie karnym. Dla 7 kobiet obecność dziecka i czas z nim spędzony ułatwiał funkcjonowanie w warunkach izolacji więziennej. W przypadku czterech badanych uzyskano odpowiedź przeczącą. Warto wspomnieć, że miejsce, w którym przebywają skazane z dziećmi, nie przypomina celi więziennej. Kobiety z dziećmi mieszkają w przytulnych, kolorowych pokojach, obok których znajdują się bawialnie dla dzieci.

Mimo tego dwie z badanych matek podczas pełnienia opieki nad dzieckiem czasem popadały w stan rezygnacji i apatii, pozostałej części kobiet ten problem nie dotyczył. W związku z powyższym zapytano respondentki o to, czego im najbardziej brakowało w zakładzie karnym. Wśród takich czynników zdecydowanie dominował stały kontakt z rodziną (9 kobiet), jak i swoboda działania (4 badane).

Zdecydowana większość kobiet (9 badanych) czuła się spełnioną matką, przy czym przez to pojęcie należy rozumieć matkę, która obdarza dziecko bezwarunkową miłością, troską i opieką. Wśród celów i planów na przyszłość, skazane matki wymieniały najczęściej: dalsze wychowywanie dzieci w warunkach wolnościowych, znalezienie pracy, jak i założenie rodziny.

Skazane kobiety miały często wyidealizowaną wizję przyszłości. Warto jednak wskazać na trudności, z jakimi już przyszło się borykać badanym na wolności, między innymi trudności finansowe, uzależnienia, zachowania przestępcze. Wsparcie personelu, opieka medyczna to czynniki, które w zdecydowanej mierze ułatwiają badanym wykonywanie obowiązków wychowawczych.

Wnioski :

- a) macierzyństwo i dziecko stanowią dla badanych kobiet wielką wartość;
- b) badane mają dla kogo żyć, pracować i komu pomagać;
- c) stają się przy dziecku spokojniejsze;
- d) poprzez macierzyństwo dostrzegają lepszą perspektywę przyszłości;
- e) warunki więzienne nie zmieniły ich stosunku do dziecka (dzieci);

- f) atmosfera, jak i warunki panujące w przywężziennym Domu Matki i Dziecka sprzyjają wychowywaniu potomstwa;
- g) opieka nad dzieckiem, zaspokajanie potrzeb potomstwa sprawia badanym kobietom wiele przyjemności i radości;
- h) pobyt z dzieckiem łagodzi stres związany z umieszczeniem badanych w zakładzie karnym; jednak wyniki badań wskazują, że nie można uznać macierzyństwa za czynnik ułatwiający przystosowanie społeczne kobiecie przebywającej w zakładzie karnym; dzieje się tak między innymi dlatego, że poczęcie dziecka często nie było przez nie zamierzone i zaplanowane;
- i) skazane matki rzadko kiedy popadają w stan apatii i rezygnacji, podczas wypełniania obowiązków związanych z macierzyństwem.

Najwięcej emocji i kontrowersji budzi fakt, że dziecko przebywa w środowisku więziennym, czyli szczególnie z wychowawczego punktu widzenia.

Z drugiej jednak strony dziecko przebywa w nieustannym kontakcie z matką, która każdego dnia przy pomocy personelu nabywa prawidłowych umiejętności opiekuńczo- wychowawczych wobec potomstwa. Osadzona matka sprawuje całodobową, bezpośrednią opiekę nad dzieckiem, wykonuje wszystkie czynności higieniczne i pielęgnacyjne. W każdej chwili może liczyć na wsparcie personelu medycznego bądź pedagogiczno-psychologicznego.

W opiniach badanych matek uwidacznia się radość w wypełnianiu macierzyńskich powinności. Matka jest dla dziecka pierwszym człowiekiem, z którym ma ono kontakt. Ten pierwowzór odniesienia do drugiego zostaje zakodowany w psychice dziecka, wywiera on niewątpliwie wpływ na późniejsze relacje z innymi, jak i obraz samego siebie. Jednak w takim środowisku dziecko nie nawiąże takich kontaktów bądź relacji jakie mogłyby mieć miejsce w naturalnej przestrzeni wychowawczej. Mam tu na myśli pozostałych członków rodzin, bliskich i krewnych, bądź nowe środowisko – zastępcze, w którym byłoby wychowywane przez obcych, ale nie demoralizowanych ludzi. Halina Spionek potwierdza „że w zakładach zamkniętych można uzyskać pozytywne rezultaty prawidłowego rozwoju dziecka przy stosowaniu systematycznej pracy wychowawczej i zapewnieniu odpowiednich warunków, chodzi o zwiększenie indywidualnej opieki nad dziećmi przez odpowiednią organizację warunków i trybu życia, co powodowałoby wyrównanie deficytów rozwojowych i przyspieszenie tempa rozwoju psychomotorycznego”³.

Literatura

- Bartosz B., *Doświadczenie macierzyństwa. Analiza narracji biograficznych*, Wrocław 2002.
- Grochocińska R., *Psychospołeczne sytuacje dzieci w rodzinach rozbitych*, Gdańsk 1990.
- Karwowska M., *Macierzyństwo wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie*, Bydgoszcz 2007.

³ R. Grochocińska, *Psychospołeczne sytuacje dzieci w rodzinach rozbitych*, Gdańsk 1990, s. 24.

- Kościelska M., *Trudne macierzyństwo*, Warszawa 1998.
- Lesińska-Sawicka M., *Późne macierzyństwo. Studium Socjomedyczne*, Kraków 2008.
- Matysiak-Błaszczak A., Włodarczyk E., *Macierzyństwo za kratami*, „Pedagogika Społeczna”, 2004, nr 2-4, s. 51-65.
- Piotrów E., *Postawy rodzicielskie skazanych matek oraz ich uwarunkowania*, w: *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, red. A. Jaworska, Kraków 2009, s. 181-189.
- Ziemska M., *Rodzina a osobowość*, Warszawa 1979.

A mother and a child in a prison

Summary

A purpose of the article is showing as sentenced women – mothers in conditions of the penitentiary isolation, fill up duties associated with carrying out the motherly function. The article is presenting examinations which were taken in 2007 in the House of the Mother and the Child in Grudziądz. This house is a part of the women's prison. 11 women were examined. The main problem which was presented before the examinations was getting the answer to the a question: What does everyday carrying out motherly duties look like in prison conditions?

Women because of the specificity of the situation in which they are are subjected to the deeper social inspection, and behaviours running away from standards and widely accepted models severely are being assessed and subjected to negative sanctions by co-settled, as well as by the penitentiary staff.

Keywords: child, mother, prison.